

Tamom bo'lmagan jinoyatlar uchun jazo tayinlash

Aliyev Komronbek Nodirbekovich-TDYU, Jinoyat qonunchiligini qo'llash nazariyasi va amaliyoti yo'nalishi magistri

Annotatsiya. Ushbu tezishda yurtimiz va xorijiy mamlakatlarda tamom bo'lmagan jinoyatlar uchun jazo tayinlashning o'ziga xos xususiyatlari va bu borada qonunchiligimizda qanday mumammolar mavjudligi ko'rib chiqiladi. Shuningdek, ushbu muammolarni hal qilish uchun qonunchilikka qanday o'zgartirishlar kiritish kerakligi haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: tamom bo'lmagan jinoyat, liberallashtirish, jinoyatga tayyorgarlik ko'rish, jinoyatga suiqasd qilish, o'ta xavfli retsivist, umrbod ozodlikdan mahrum qilish, individuallashtirish, jinoyat sodir etishdan ixtiyoriy qaytish, jinoyatning sodir etish bosqichlari, differensiyalash.

Tamom bo'lmagan jinoyatlar uchun jazo tayinlashda nafaqat jazo tayinlashning umumiy asoslariga, balki Jinoyat kodeksining 58-moddasi maxsus qoidalariga ham rioya qilish lozim. Maxsus qoidalarni hisobga olishning asosiy sababi, ushbu noqonuniy tajovuzlarga jazo tayinlashda alohida yondashuvning o'ziga xosligidadir. Shunday qilib, JK 58-moddasi adolat va insonparvarlik prinsiplarini o'z ichiga olib, jinoiy jazo maqsadlarini to'laqonli amalga oshirishga ko'maklashadi.

Jinoyat uchun jazo tayinlash tizimini liberallashtirishning asosiy yo'nalishi sifatida, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 58-moddasi (tamom bo'lmagan jinoyat uchun jazo tayinlash)ga kiritilgan muhim o'zgartirishlarni alohida ta'kidlab o'tish lozim. Ma'lumki, O'zbekiston Respublikasining 2008 yil 11 apreldagi 152-sonli qonuniga ko'ra, tamom bo'lmagan jinoyatlar uchun jazo tayinlash qoidalari liberallashtirilib, tamom bo'lgan jinoyatlardan farqli ravishda ushbu jinoyatlar uchun jazo tayinlashning alohida qoidalari mustahkamlandi. Jumladan, ushbu qonunga ko'ra, «jinoyatga tayyorgarlik ko'rganlik hamda jinoyat sodir etishga suiqasd qilganlik uchun jazoning muddati yoki miqdori Jinoyat kodeksi Maxsus qismining tegishli moddasida nazarda tutilgan eng ko'p jazoning to'rt dan uch qismidan oshmasligi kerak». O'z navbatida, ushbu qoida jinoyat sodir etgan har qanday shaxsga va jinoyatga nisbatan qo'llanilishi mumkin emas. Ya'ni mazkur qoida: o'ta xavfli retsivistlarga, uyushgan guruh yoki jinoiy uyushma a'zolariga nisbatan, tinchlik va xavfsizlikka qarshi tamom bo'lmagan jinoyatlar uchun, shuningdek, quyidagilar bilan, ya'ni javobgarlikni og'irlashtiradigan holatlarda qasddan odam o'ldirish bilan, o'n to'rt yoshga to'lmaganligi aybdorga ayon bo'lgan jabrlanuvchining nomusiga tegish yoki unga nisbatan zo'rlik ishlatib, jinsiy ehtiyojni g'ayritabiiy usulda qondirish bilan; yadroviy, kimyoviy, biologik va boshqa turdagi ommaviy qirg'in qurolini, bunday qurol

yaratishda foydalanish mumkinligi ayon bo'lgan materiallarni hamda uskunalarini kontrabanda qilish bilan bog'liq bo'lgan jinoyatlar uchun jazo tayinlashda qo'llanilmaydi. Tamom bo'lmagan jinoyatlar uchun umrbod ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazo tayinlanishi mumkin emas. Lekin agar jinoyatga suiqasd qilishdagi tajovuz orqali boshqa ijtimoiy munosabatlarga xavfli oqibatlar yetkazilgan bo'lsa, ushbu tajovuz alohida jinoyat sifatida kvalifikatsiya qilinib, JK 54-moddasiga asosan jazo tayinlanishi lozim. Masalan, boshqa shaxsning hayotiga tajovuz vaqtida, shaxsga og'ir tan jarohatlari yetkazilsa, ushbu holda sodir etilgan tugallangan jinoyat sifatida JK 104-moddasi bilan 97-modda ko'rsatilgan jinoyatga suiqasd sifatida kvalifikatsiya qilinib, jazo tayinlanishi lozim. U yerda jinoyatlar tarkibi bo'yicha jazo tayinlanadi (JK 59-moddasi) va tamom bo'lgan jinoyatlar uchun jazo JK 54-moddasining talablari asosida va jinoyatni sodir etishga suiqasd qilish JK 58-moddasi 1-qismi asosida tayinlanadi.

Ushbu qonunning qabul qilinguniga qadar, sudlar tamom bo'lmagan jinoyat uchun jazo tayinlashda, ya'ni jinoyatga tayyorgarlik va jinoyatga suiqasd qilganlik uchun jazo tayinlashda jinoyatning og'ir-yengilligini, jinoiy niyat amalga oshirilishining va jinoyatni oxiriga yetkaza olmaganlik sabablarini e'tiborga olgan holda, tamom bo'lgan jinoyatlar sanksiya doirasida jazo tayinlash huquqiga ega edilar. Endilikda ushbu qoidaning kiritilishi munosabati bilan, eng avvalo, tamom bo'lmagan jinoyatlar uchun jazo tayinlash qoidalari individuallashtirildi. Buning mohiyati, tamom bo'lmagan jinoyatlar uchun jazo tayinlashda alohida o'ziga xos maxsus holatlarni e'tiborga olinishi kerakligi, bu borada tamom bo'lmagan jinoyatlar o'ziga xos xususiyatlarga ega ekanligi bilan xarakterlanadi.

Tamom bo'lmagan jinoyatlar jinoyatga tayyorgarlik ko'rish va jinoyat sodir etishga suiqasd qilishga bo'linadi. Jinoyat sodir etishdan ixtiyoriy qaytish tamom bo'lmagan noqonuniy tajovuzning turlaridan biri bo'lib, jinoiy javobgarlikni istisno etadi.

JK 25-moddasi 1-qismiga ko'ra jinoyatga tayyorgarlik ko'rish deb, shaxsning qasddan qilinadigan jinoyatni sodir etish yoki yashirish uchun sharoitlar yaratuvchi qilmishi o'ziga bog'liq bo'lmagan holatlarga ko'ra sodir etilishi boshlangunga qadar to'xtatilishiga aytiladi. Ammo qonunda jinoyatga tayyorgarlik ko'rish bosqichida to'xtatilganligi uchun alohida javobgarlik belgilanmay, JK Maxsus qismining tamom bo'lgan jinoyat uchun javobgarlikni belgilovchi norma doirasida javobgarlik belgilanib, jinoyat kodeksi 58-moddasi qoidalariga muvofiq jazo tayinlanadi.

Jinoyat sodir etishga suiqasd qilish jinoiy faoliyatning ikkinchi bosqichidir. JK 25-moddasi 2-qismiga muvofiq, qasddan sodir etiladigan jinoyat boshlanib, shaxsga

bog'liq bo'lmagan holatlarga ko'ra oxiriga yetkazilmagan bo'lsa, jinoyat sodir etishga suiqasd deb topiladi. Jinoyatga suiqasd qilishning ijtimoiy xavflilik darajasi jinoyatga tayyorgarlik ko'rishga nisbatan og'irroq, tamom bo'lgan jinoyatga nisbatan yengilroqdir.

Jinoyatga suiqasd qilishda jinoyat qonuni bilan qo'riqlanadigan ijtimoiy munosabatga tajovuz qilish boshlanib, tajovuz qaratilgan ijtimoiy munosabat zarar yetkazilishi xavfi ostida qoldirilishi yoki ma'lum darajada zarar yetkazilishi mumkin, ammo qonunda nazarda tutilgan ijtimoiy xavfli oqibat kelib chiqmaydi. Shunga ko'ra, tamom bo'lgan jinoyatga nisbatan jinoyatga suiqasd qilishning ijtimoiy xavflilik darajasi kamroq bo'ladi. Sud jinoyatga suiqasd qilganlik uchun jazo tayinlashda ana shunday holatni hisobga olib, muayyan moddaning sanksiyasida nazarda tutilgan jazo turi va muddati doirasida tayinlanadigan jazoga nisbatan kamroq bo'lgan muddat yoki miqdorini tayinlaydi.

E'tibor beriladigan jihat shundan iboratki, tamom bo'lmagan jinoyatlar faqat qasddan sodir etilgan jinoyatlarda mavjud bo'lishi mumkin bo'lib, ehtiyotsizlik orqali sodir etiladigan jinoyatlarda mavjud bo'lmaydi.

Tamom bo'lmagan jinoyat uchun jazo tayinlashda, sud jazo tayinlashning umumiy asoslaridan tashqari, muayyan jinoyatning og'irligi, jinoiy niyat amalga oshirilishining darajasi va jinoyatni oxiriga yetkaza olmaganlik sabablari kabi holatlarni ham hisobga olishi lozim.

Qonunda ko'rsatilgan holatlar, sudga jazo tayinlashda alohida yondashuvni ta'minlab, sodir etilgan qilmish ijtimoiy xavf darajasini va aybdorning shaxsini to'g'ri aniqlashga imkoniyat beradi. Ushbu holatlar sud tomonidan nafaqat o'zaro, balki muayyan ish holatlari bilan birgalikda hisoblanishi lozim. Ta'kidlab o'tish joizki, jazoning og'irligi jinoyatning sodir etilishi bosqichlari bilan mutanosib bo'lishi kerak. Shuning uchun jinoyatga tayyorgarlik ko'rish, jinoyat sodir etishga suiqasd qilish uchun bir me'yorda jazo chorasi tayinlanishi mumkin emas deb hisoblaymiz.

Hech qanday sharoitda, tamom bo'lmagan jinoyat uchun jazo tegishli modda sanksiyasidagi eng ko'p doirasidan yuqori bo'lmasligi lozim. Xususan, sudlar qonun eng ko'p bo'lgan muddatni yoki jinoyatga tayyorgarlik ko'rish uchun va jinoyat sodir etishga suiqasd qilish uchun jazo miqdorining cheklanishini va u (muddat, miqdor) JK Maxsus qismidagi to'g'ri keladigan moddasining sanksiyasida nazarda tutilgan og'irroq jazo turi miqdori va muddatining 3/4 qismidan ko'p bo'lmasligi kerakligining belgilanishini e'tiborga olishlari muhim.

Endilikda xorijiy mamlakatlarda tamom bo'lmagan jinoyatlar uchun jazo tayinlashning o'ziga xos xususiyatlarini ko'rib chiqsak. Belarussiyada tamom

bo'lmagan jinoyat uchun sudlar tomonidan yengilroq jazo tayinlash qoidasi mavjud emas. Faqatgina tugallanmagan jinoyat uchun jazo tayinlashda aybdor tomonidan sodir etilgan harakatlarning tabiati va ijtimoiy xavflilik darajasi, jinoiy niyatni amalga oshirish darajasi va jinoyat oxiriga yetkazilmagan holatlar hisobga olinadi.

Ukrainada esa jinoyatga suiqasd qilganlik uchun jazo muddati yoki miqdori ushbu Kodeksning maxsus qismidagi moddaning sanksiyasida nazarda tutilgan maksimal jazoning uchdan ikki qismidan yoki eng og'ir jazo turining miqdoridan oshmasligi kerak.

Rossiya va Qozog'iston qonunchiligida tamom bo'lmagan jinoyatlar uchun jazo tayinlash bir xil tartibga solingan. Qozog'iston va Rossiyada jinoyatga tayyorgarlik ko'rganlik uchun jazo muddati yoki miqdori tugallangan jinoyat uchun ushbu Kodeks Maxsus qismining tegishli moddasida nazarda tutilgan asosiy jazo turining eng ko'p muddati yoki miqdorining yarmidan ko'p bo'lishi mumkin emas. Jinoyatga suiqasd qilganlik uchun esa jazo muddati yoki miqdori tugallangan jinoyat uchun ushbu Kodeks Maxsus qismining tegishli moddasida nazarda tutilgan asosiy turdagi jazoning eng yuqori muddati yoki miqdorining chorak qismidan oshmasligi kerak. Bizning qonunchilikda esa jinoyatga tayyorgarlik ko'rganlik va jinoyatga suiqasda qilganlik uchun jazoning muddati yoki miqdori ushbu Kodeks Maxsus qismining tegishli moddasida nazarda tutilgan eng ko'p jazoning to'rt dan uch qismidan oshmasligi kerak, ya'ni bizda ushbu ikki holat bir-biridan ajratilinmagan. To'g'ri sud maksimal to'rt dan uch qismi qo'llay oladi, ya'ni tayyorgarlik ko'rganlik uchun to'rt dan bir qismini qo'llashi ham mumkin. Biroq bu masala sudning ixtiyorida bo'lib, unga majburiyat yuklamaydi. Shu bilan bir qatorda, jinoyatga tayyorgarlik ko'rish jinoyatga suiqasd qilishdan ko'ra ijtimoiy xavfliligi kamroq hisoblanadi. Shu sababli jazo tayinlashda bunday differensiyalash bo'lishi kerak deb hisoblaymiz.

Bizning fikrimizga ko'ra, jinoyatga suiqasd qilish jinoyatga tayyorgarlik ko'rishdan xavfliroq hisoblangani uchun jinoyat kodeksi 58-moddasiga o'zgartirish kiritish kerak deb hisoblaymiz, ya'ni jinoyatga tayyorgarlik ko'rganlik uchun jazoning muddati yoki miqdori ushbu Kodeks Maxsus qismining tegishli moddasida nazarda tutilgan eng ko'p jazoning yarmidan oshmasligi, jinoyat sodir etishga suiqasd qilganlik uchun esa jazoning muddati yoki miqdori ushbu Kodeks Maxsus qismining tegishli moddasida nazarda tutilgan eng ko'p jazoning to'rt dan uch qismidan oshmasligi kerak. Shunda ushbu qoida Rossiya va Qozog'iston qonunchiligi bilan bir xil bo'ladi va jazo tayinlashda qilmishni ijtimoiy xavflilik jihatidan differensiyalashga olib keladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsa, jinoyat kodeksiga tamom bo'lmagan jinoyatlar uchun jazo tayinlashning maxsus qoidasi kiritilinishi to'g'ri bo'lgan deb hisoblaymiz

va uni endilikda takomillashtirilib, jinoyatga tayyorgarlik ko'rish va jinoyatga suiqasd qilganlik uchun turlicha jazo tayinlanishini majburiy norma sifatida kiritilinishi kerak deb hisoblaymiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- 1.1994-yil 22-sentabr kuni qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi"ning 25-moddasi;
- 2.1994-yil 22-sentabr kuni qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi"ning 58-moddasi;
3. O'zbekiston Respublikasining 2008 yil 11 aprel kuni qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 58-moddasiga qo'shimcha kiritish to'g'risida"gi 152-sonli qonuni;
4. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 03.02.2006 yildagi "Sudlar tomonidan jinoyat uchun jazo tayinlash amaliyoti to'g'risida"gi 1-sonli qarori.

